

Viktorina „Antano Baranausko „žodžūgio“ pėdsakais“

1 užduotis

1871–1884 m. Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijoje Kaune Antanas Baranauskas dėstė klierikams lietuvių kalbą. Uoliai dirbdamas, jis tapo ne tik lietuvių kalbos mokytoju, bet ir žymiu mokslininku kalbininku, lietuvių kalbos tarmių žinovu.

Pagal A. Baranausko sudarytą pirmąją lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją buvo išskirta 11 tarmių, kurios jo padalintos į keturias tarmių grupes: **šiaurės vakarų, pietvakarių, šiaurės rytų ir pietryčių**. Jokio žemėlapiu, kuriame būtų nubrėžtos tarmių paplitimo ribos, jis nepaliko, tačiau minėjo įvairias vietas, kurioms būdinga viena ar kita tarmė. Šias Lietuvos vietas apibūdinkite pagal A. Baranausko sudarytą tarmių klasifikaciją – priskirkite jas vienai iš paminėtų keturių tarmių grupių:

- Varniai	šiaurės vakarų
- Radviliškis	šiaurės rytų
- Anykščiai	pietryčių
- Josvainiai	pietvakarių
- Upninkai	pietryčių
- Zarasai	šiaurės rytų
- Upyna	šiaurės vakarų
- Jurbarkas	pietvakarių
- Biržai	šiaurės rytų
- Lyduokiai	pietryčių

(10 taškų)

2 užduotis

A. Baranausko poetinės kalbos žodynas – autentiškas Rytų Aukštaitijos kaimo šnekamosios kalbos pavyzdžių rinkinys. Remdamiesi jo poema „Anykščių šilelis“, pateikite po 5 pavyzdžius:

- senosios leksikos: **grožė, pajauta, klaikas, gailysta, (širdį) griauti ir t.t.**
- senųjų sintaksinių ir/ar morfologinių formų: **žmonelės, miškan, ramum, medžian, svetimuos miškuos ir t.t.**
- tarmybių: **viškai, kropkos, skujom, riešučių, užsižvelgti, brukniom ir t.t.**

(12 taškų)

3 užduotis

A. Baranauskas sudarė ne vieną lietuvių kalbos bei matematikos terminą, iš kurių prigijo ir tebevartojami iki šiol *balsis, būdvardis, dvibalsis, skaitvardis, taisyklė, žodynas, raidė, sakiny, rašyba,*

tarmė, dalyba, erdvė, status kampas, daugiakampis ir kt. Tačiau lietuvių kalboje pritapo ne visi A. Baranausko siūlyti terminai. Kaip manote, ką A. Baranauskas siūlė vadinti šiais žodžiais:

ratlankis	apskritimas
stipinas	spindulys
skersakampė	įžambinė
veikslė	veiksmas
kėstas kampas	bukas kampas
trupskaitlis	trupmena
mazgybalsis	jungiamasis balsis
švilpiai	priebalsiai s, z
tvirtybė	laipsnis
skritulas	skritulys

(10 taškų)

4 užduotis

A. Baranauskas žinomas ir kaip tarmių pavyzdžių rinkimo organizatorius. Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos klierikams jis skirdavo užduotis: grįžus į gimtąsias parapijas atostogų, užrašyti savo tarmės tekstų.

Kokio miesto (**EIZENACHO**) mokyklos direktoriui (**HUGO WEBERIUI**) A. Baranauskas paskui siųsdavo laiškus su tarminiais tekstais, kuriuos buvo užrašę būsimieji Lietuvos dvasininkai? Kokioje knygoje (**Franz Specht. „Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski“**) ir kada (**1920 m.**) tie lietuviški tarminiai tekstai buvo publikuoti? (Fragmentinė publikacija „**Ostlitauische Texte**“ **1882 m.** nėra tiksli, bet klaida nelaikoma).

(6 taškai)

5 užduotis

Derindamas tarmes, A. Baranauskas kūrė vieningą rašybą, pagrįstą garsų kilme, pasak jo – „*žodžūgiu*“. Kai kas išliko iš tos rašybos ir dabar. Bet ne viskas. A. Baranauskas siūlė rašyti taip – o kaip rašome dabar?

rugei – **rugiai**

gražei – **gražiai**

6 užduotis

A. Baranauskas, kūręs bendrinę lietuvių kalbą raštui, 1883 m. pavasarį pavadino ją rašyba, o šnekamojoje kalboje siūlė vartoti tarmes. Raskite tai liudijančią šią jo citatą, įrašykite iš jos išbirusius žodžius ir sužinosite, ką A. Baranauskas kalbėjo apie tarmes:

„Kiekvienam LIETUVINYKUI savoja TARMĖ labai brangi, nĕr ko bijotis, kad jos neišmainytų ant MŪSŲ IŠTAISYTOS RAŠYBOS. Kas kita knyga, kas kita BURNA: knygoje kalba pusiau APMIRUSI; BURNOJE gi visa gyva. Kurios svieto giminĕs turi nuo daug šimtų metų IŠTAISYTĄ RAŠYBĄ, gyvoja jų KALBA ne po knygas guli, bet ŽMONIŲ BURNOJE tarmių UPELIAIS teka ir, gyva būdama, pamažĕl dyla ir mainos. Tų gi TARMIŲ ištaisyta RAŠYBA nei naikina, nei kliudžia“.

(6 taškai)

7 užduotis

Kalbos dalykais A. Baranauskas domĕjosi žymią savo gyvenimo dalį, bet ne visuomet kaip jam pačiam svarbiausiu dalyku. Skirtingu metus jis bendravo ir su įvairiais XIX a. antrosios pusĕs mokslininkais kalbininkais baltistais, kuriems rūpĕjo lietuvių kalbos archajiškoji kilmĕ, kurie siekĕ pažinti šios kalbos lobius iš autentiškų šaltinių: su Janu Baudouinu de Courtenay, Hugo Weberiu, Antonu Schiefneriu, Ambraziejumi Pranciškumi Kašarauskiu, Frydrichu Kuršaičiu, Augustu Schleicheriu ir kitais.

Remdamiesi viešaisiais šaltiniais, užpildykite konkrečiais faktais bei žiniomis šią A. Baranausko filologinių interesų kreivę, įrašydami į langelius Jūsų nuomone svarbią informaciją.

Susidomĕjimo ištakos	Produktyvusis pakilimas	Dĕmesio sumažĕjimas
Apie 1858–1870 m.	Apie 1870–1883 m.	Apie 1883–1884 m.
Priežastis ar motyvas: Pagalba kun. A. P. Kašarauskiui kaupiant kraštotyros ir kalbotyros medžiagą. 1858 m. Varnių kunigų seminarijos klierikas A. Baranauskas atostogų metu Anykščiuose ĕmĕ rinkti gimtinĕje dainuojamas liaudies dainas.	Priežastis ar motyvas: 1870 m. A. Baranauskas paskirtas Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos homiletikos kurso dėstytoju, 1871 m. pradĕjo dėstyti lietuvių kalbą. Rašĕ „Mokslą lietuviškos kalbos“ ir kaip vadovĕlį jį diktavo seminaristams.	Priežastis ar motyvas: Blĕso viltis, kad lietuviškas raštas bus legalizuotas, brendo suvokimas, kad visa tai yra beprasmis vargas, neduodantis jokios apĕiuopiamos naudos pastoracinei veiklai. 1884 m. balandžio 11 d. A. Baranauskas paskirtas Žemaičių vyskupu sufraganu. Naujos pareigos nebepaliko laiko užsiimti kalbotyros

		darbais.
Tai rodanti A. Baranausko citata:	Tai rodanti A. Baranausko citata: 1871 m. rašė P. Rimkevičiui: „Leisk man nuo šiol rašyti lietuviškai“. 1876 m. laiške H. Weberiui rašė: „Aš rodžiai visas ant kalbatyrystės atsidėčia, tik tai mano darbai neduoda“. 1882 m. rašė H. Weberiui, kad jam rūpėję duoti „žmonėms mokytis pažinti savo rašybą“.	Tai rodanti A. Baranausko citata: Jau 1880 m. laiške H. Weberiui prasimuša abejonė: „Gana jau, gana! Pabaiga tik tai ir daugiau nieko...“ 1886 m. laiške H. Weberiui rašo: „Jau dveji metai suėjo, kaip iš seminarijos išsikrausčiau. Per šį laiką nieko lietuviškai neberašiau. Ką gi berašysi, kad spausdinti žmoniškomis, t. y. savotiškomis literomis užginta“.
Bendraminčiai ir talkininkai, su kuriais tuo metu bendrauta:	Bendraminčiai ir talkininkai, su kuriais tuo metu bendrauta:	Bendraminčiai ir talkininkai, su kuriais tuo metu bendrauta:
Ambrasiejus Pranciškus Kašarauskis.	Hugo Weberis, Janas Baudouinas de Courtenay, Janas Karłowiczius, Fridrichas Kuršaitis, Antonas Shiefneris.	Hugo Weberis, Janas Baudouinas de Courtenay.

(16 tašky)

8 užduotis

Ką nors pavadinti nauju, tiksliau, skambiu lietuvišku žodžiu buvo vienas iš A. Baranausko lingvistinių pomėgių.

Pabandykite ir Jūs patirti tokios veiklos žavesį – kurkite naujus lietuvių kalbos žodžius. Siūlykite, kuo pakeisti svetimybės ar nelanksčius kelių žodžių junginius, dabar vartojamus viename dalykui apibūdinti. Pateikite ne mažiau kaip 10 lietuvių kalbos naujadarų šiandieniniams daiktams ar reiškiniams įvardinti.

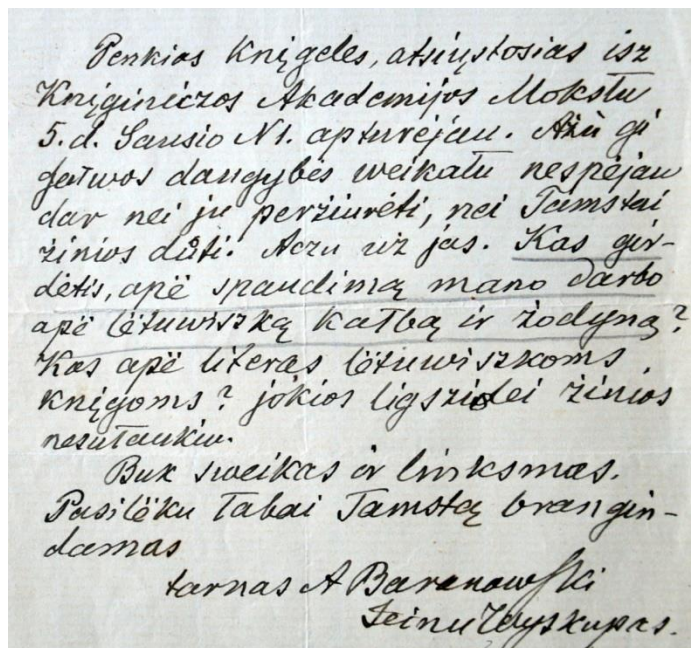
(Vertinami autentiški pasiūlymai)

(15 tašky)

9 užduotis

A. Baranausko lituanistikos ir kalbotyros tekstai mus pasiekė kaip rankraščiai. Šiuose šaltiniuose – ne tik savitas autoriaus braižas, bet ir kiti XIX a. antrosios pusės lietuviškos rašybos elementai, būdinga to meto leksika.

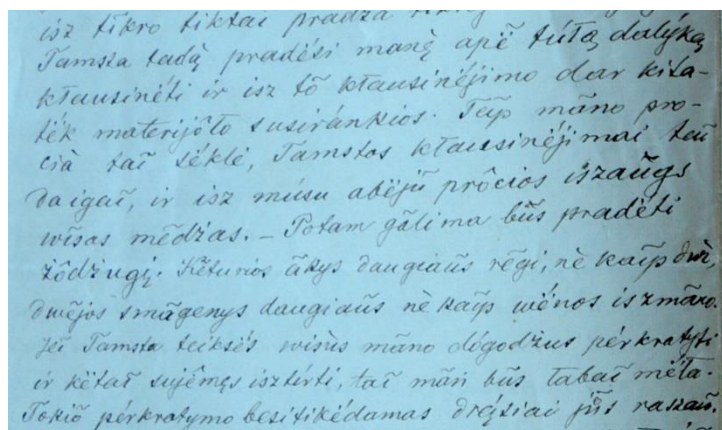
Štai trys A. Baranausko laiškų fragmentai. Perskaitykite šiuos šaltinius ir perrašykite A. Baranausko minčių fragmentus sklandžia ir taisyklinga dabartine lietuvių kalba.

Penkias knygeles, atsiųstasias iš
Knyginės Akademijos Mokslo
5. d. Sausio M. apturėjau. Ačiū gi
dėtos daugybės veikalų nespėjau
dar nei jų peržiūrėti, nei Tamstai
žinios dėti. Ačiū už jas. Kas gir-
dėti, apie spaudimą mano darbo
apie lietuvišką kalbą ir žodyną?
Kas apie literas lietuviškos
knygos? jokios lig šiolei žinios
nesulaukiu.
Būk sveikas ir linksmas.
Pasiliku labai Tamstą brangin-
damas
tarnas A. Baranowski
Seinų vyskupas.

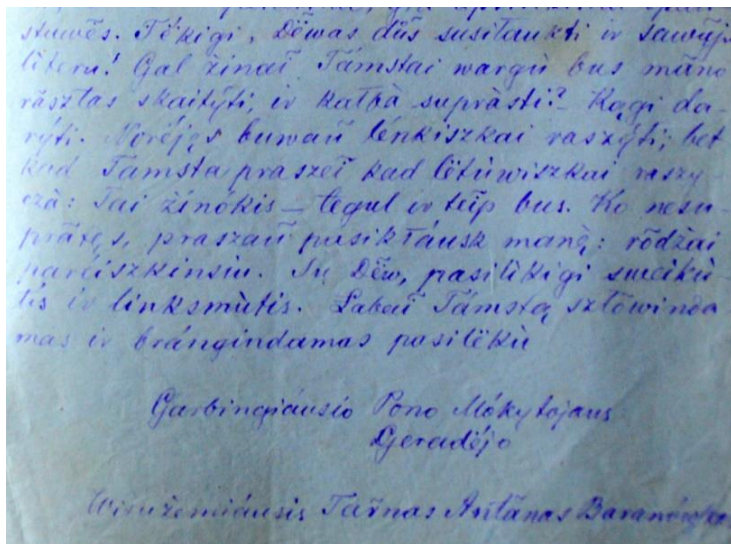
Penkias knygeles, atsiųstasias iš Mokslo Akademijos Knygyno, sausio 5 d. N. 1 apturėjau. Ačiū gi dėl tos daugybės veikalų, nespėjau dar nei jų peržiūrėti, nei Tamstai žinios duoti. Ačiū už jas. Kas girdėti apie spaudimą mano darbo apie lietuvišką kalbą ir žodyną? Kas apie literas (raides) lietuviškos knygos? Jokios lig šiolei žinios nesulaukiu.

Būk sveikas ir linksmas. Pasiliku labai tamstą brangindamas tarnas A. Baranauskas, Seinų vyskupas.

iš tikro faktai pradėti mane apie tūlą dalyką
Tamsta tada pradėsi mane apie tūlą dalyką
klausinėti ir iš to klausinėjimo dar kita
tiek medžiagos susirankiosi. Taip mano pro-
cia (darbas) tai sėkla, Tamstos klausinėjimai – tai daigai,
ir iš mūsų abiejų procios (darbo) išaugs visas medis. Paskui galima bus pradėti žodžų (rašybą).
Keturi akys daugiau regi, nei dvi, dvejų smegenys daugiau nei kad vienerios išmano. Jei
Tamsta teiks visus mano dogodžius (pasiūlymus) perkratyti ir kietai suėmęs iširti, tai man
bus labai miela. Tokio perkratymo besitikėdamas drąsiai jums rašau.

Tamsta tada pradėsi mane apie tūlą dalyką klausinėti ir iš to klausinėjimo dar kita tiek medžiagos susirankiosi. Taip mano procia (darbas) tai sėkla, Tamstos klausinėjimai – tai daigai, ir iš mūsų abiejų procios (darbo) išaugs visas medis. Paskui galima bus pradėti žodžų (rašybą). Keturi akys daugiau regi, nei dvi, dvejų smegenys daugiau nei kad vienerios išmano. Jei Tamsta teiks visus mano dogodžius (pasiūlymus) perkratyti ir kietai suėmęs iširti, tai man bus labai miela. Tokio perkratymo besitikėdamas drąsiai jums rašau.

stuvės. Tikėgi, dėmas dūs susilaukti ir savųjų
lėtera! Gal žinai, Tamstai vargus bus mātne
raštas skaityti, ir kalbą suprasti? Ką gi da-
ryti. Norėjęs buvau lenkiškai rašyti, bet kad
Tamsta prašė kad lietuviškai rašy-
čiau: Tai žinokis – tegul ir taip bus. Ko nesu-
pratęs, prašau pasiklausk manęs; rėdžiai
paraiškinsiu. Su dėm, pasilėgi gi sveikū-
tis ir linksmūtis. Labai Tamstą šlovindamas
ir brangindamas pasilėkiu

Garbingiausio Pono Mokytojo
Geradėjo

Visužemindusis Tėrnas Antanas Baranauskas

Tikėgi, Dievas duos susilaukti ir savųjų literų (raidžių)! Gal, žinai, Tamstai vargas bus mano raštą skaityti ir kalbą suprasti? Ką gi daryti. Norėjęs buvau lenkiškai rašyti, bet kad Tamsta prašė, kad lietuviškai rašyčiau. Tai žinokis – tegu taip ir bus. Ko nesupratęs, prašau, pasiklausk manęs, plačiau paaiškinsiu. Sudiev, pasilik gi sveikutis ir linksmutis. Labai Tamstą šlovindamas ir brangindamas pasilėkiu

Garbingiausio Pono Mokytojo Geradėjo visų žemiausias tarnas Antanas Baranauskas.

(15 taškų)

10 užduotis

A. Baranausko nuopelnus kalbotyrai pripažino ir vertino vėlesnių laikų kalbininkai, lietuvių kalbos puoselėtojai ir garsintojai. Poetas Jonas Mačiulis-Maironis apie A. Baranauską pasakė: „Be jo gal ir mūsų nebūtų buvę“. Vienu sakiniu pagrįskite šiuos poeto žodžius – apibūdinkite A. Baranausko nuopelnus lietuvių kalbai.

(Vertinama autentiška mintis)

(7 taškai)